

Tilburg University

De moraliteit en de filosoof

Oei, T.I.

Published in:
Forensisch psychiatrische snippers (zesde herziene druk)

Publication date:
2011

Document Version
Peer reviewed version

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Oei, T. I. (2011). De moraliteit en de filosoof. In T. I. Oei (Ed.), *Forensisch psychiatrische snippers (zesde herziene druk)* (pp. 447-451). Wolf Legal Publishers (WLP).

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

De moraliteit en de filosoof

Karel Oei

Een van de opvallendste citaten die uit de mond van Ludwig Wittgenstein werd opgetekend was: 'Hoe kan ik een filosoof van enige betekenis worden als ik het amper red een goed mens te zijn?' De moreel zeer bewust levende, geniale filosoof, en een van de grootste denkers van de twintigste eeuw, vroeg zichzelf vaak af, wat zijn bestaansgrond wel niet was. Hij kwam uit een schathemelrijke familie, waarvan de vader (reeds vermogend vanwege diens erfenis) als industrieel in het Habsburgse Oostenrijks-Hongaarse Rijk van eind negentiende eeuw, spil was van het Weense culturele leven. Zelf groeide Ludwig Josef Johann (1889-1951) als jongste op in een materieel en cultureel gezien welhaast paradijselijke omgeving. Het gezin bestond uit acht kinderen, van wie er vijf jongens waren. Vader Karl (1847-1913) had als ingenieur binnen enige decennia een vermogen opgebouwd in de staalindustrie, en kon het zich veroorloven om op 50 jarige leeftijd te gaan rentenieren, en zijn aandacht verder te richten op zijn hobby's, ondermeer kunst, gedichten maken en het schrijven van artikelen over economie. Vooral de moeder van Ludwig, Leopoldine, was een fervente kunst- (ondermeer muziek) en cultuurliefhebber. Ze organiseerde vaak muzikale soirees, en Brahms en Mahler kwamen bij de familie over de vloer. Ludwigs oudere broer, Paul, werd concertpianist, en nadat hij tijdens de Eerste Wereldoorlog een arm was kwijtgeraakt, schreven Ravel en Strauss voor hem een eenhandig concert. Ludwig had allerlei talenten, hij was muzikaal, speelde klarinet, en had een fotografisch geheugen. Hij kon hele stukken muziek uit zijn hoofd fluiten. Verder was hij technisch begaafd, en kon hij als kind een naaimachine maken.

De godsdienstige inslag had Ludwig van zijn moeder, die Rooms-Katholiek was, terwijl zijn vader Karl uit een protestantse familie kwam. Godsdienstig besef bleef als een rode draad in zijn leven aanwezig: enkele keren dacht hij erover na om in het klooster in te treden. Maar evenzovele keren was hij ook dusdanig gedeprimeerd, dat hij overwoog uit het leven te stappen. Drie van zijn broers pleegden suïcide (mede als gevolg van, - volgens getuigenissen, - de vrij dominante houding van vader, die veel van zijn kinderen eiste). Toch hield hij zijn intiemste gevoelens ten opzichte van religie en stemmingsproblemen voor de buitenwereld verborgen. Slechts hier en daar lijken er wat sporen van te vinden in zijn werk.

Karl had, overheersend als hij was, eigenzinnige opvattingen over het onderwijs. Hij maakte zelf een pakket voor zijn kinderen die tot hun veertiende jaar thuis werden onderwezen. Ludwig had niet het vereiste niveau om in Wenen het gymnasium of de Realschule te kunnen

volgen. Met moeite werd Ludwig in een provinciestedje Linz toegelaten tot de Realschule, op dezelfde school waar Adolf Hitler leerling was. Ludwig bracht er drie ongelukkige jaren door en verwierf geen eindexamen, dat nodig was voor de Universiteit. Hij wilde graag techniek studeren, en ging (op aandrang van de ouders) daarom naar Berlijn-Charlottenburg. Ook daar kon hij zijn draai niet vinden en vertrok weer na drie mislukte semesters. Toch kreeg hij interesse voor de vliegtuigbouw, en ging dat vak studeren in Manchester. Hoewel hij daar op de Universiteit twee jaar ingeschreven stond als student, bracht hij de meeste tijd door op het vasteland van Europa. Hij ontwierp een propeller met straal aandrijving, en werd geboeid door de wiskundige kant ervan. Zo belandde hij in de wiskunde, en was gefascineerd door de filosofische grondslagen ervan. Hier en daar geadviseerd over welke literatuur interessant was, nam hij het boek *Principles of Mathematics* van Bertrand Russell ter hand. Hij werd er door geboeid en was toen eigenlijk amper ingevoerd in de filosofie. Hij had eerder wat van Schopenhauer gelezen. Door het boek van Russell was hij goeddeels op de hoogte gebracht van de laatste ontwikkelingen op het gebied van logica en filosofie (Gottlob Frege en Bertrand Russell). Hij nam contact op met Frege, die hem adviseerde om bij Russell verder te studeren. Hij nam dat advies over en meldde zich anno 1912 als student bij Russell aan in Cambridge. Hij bracht er vijf trimesters door en leerde veel. Hij discussieerde met Russell over logica en filosofie. Al gauw was de relatie tussen Russell en Wittgenstein niet meer die van meester-leerling, maar er was een meer evenwaardige verhouding ontstaan. Russell ('hij – de bedoelde Ludwig – is de begaafdste persoon sinds Moore') werd ook meer en meer beïnvloed door Wittgensteins opvattingen. Ludwig reisde veel en zonderde zich ook regelmatig af om zijn studies te kunnen doen. Als voorbeeld bouwde hij een hut ergens ver weg in Noorwegen (eind 1913) om daar gedurende een halfjaar zich te kunnen verdiepen in de logica. G.E. Moore kwam op bezoek en maakte aantekeningen van Ludwigs ideeën, wat later zou uitgroeien tot de *Tractatus logico-philosophicus*.

In 1914 trad hij in militaire dienst in het Oostenrijkse leger en verbleef twee jaar aan het oostfront, Krakow en Lwow. In 1916 werd hij voor de officiersopleiding naar Olmütz gezonden, alwaar hij met Paul Engelmann gesprekken voerde over religie. Na de capitulatie van het Oostenrijks-Hongaarse leger was hij krijgsgevangene in een kamp bij Monte Cassino. Kort voor de oorlog had zijn vader hem een aanzienlijk fortuin nagelaten. Hij leefde toen nog conform die weelde. De oorlog veroorzaakte bij Wittgenstein echter een keerpunt in zijn persoonlijke opvattingen. Hij schonk al zijn geld aan zijn broers en zusters, leefde eenvoudig en niet meer opzichtig (ondermeer droeg hij heel zelden een stropdas, in tegenstelling tot voor de oorlog). Hij was altijd al wat ascetisch aangelegd, en doordat hij in die oorlog de 'Evangeliën in het kort' van Tolstoj had gelezen, waar hij zeer van onder de indruk was, leek hij een zelfinkeer te hebben doorgemaakt. Of een en ander te maken had met het besef van zondigheid, zoals Tolstoj dat zo beeldend kon vertellen, of dat zijn eigen gevoelens van homoseksualiteit hierin de doorslag gaven, staat niet vast. Duidelijk was wel, dat Wittgenstein na de oorlog een andere persoon was als tevoren. Hij drukte zichzelf vaak prikkelbaarder uit, voerde een excentrieke levensweg.

Toen hij krijgsgevangene was geworden had hij al het manuscript zowat klaar van zijn belangrijkste werk, 'De Logisch-Philosophische Abhandlung' beter bekend als de *Tractatus*

logico-philosophicus. Hij voltooide het in het kamp, ondermeer geholpen door discussies over zijn ideeën met iemand die zich ook interesseerde voor de logica. Hij kon een kopie ervan naar Russell sturen, en kreeg het aanvankelijk niet gepubliceerd. Russell lukte het uiteindelijk wel het boek in 1921 in het Duits te publiceren, met een inleiding van Russell, en in 1922 kwam de Engelse vertaling. Nadat Wittgenstein het boek kwam te lezen was hij het volstrekt niet eens met de inleidende woorden van Russell, wie hij verweet er niets van te hebben begrepen. Terwijl hij nota bene eind 1919 er nog diepgaand met Russell over had gesproken op een bijeenkomst in Nederland. De *Tractatus* is het enige boek dat Wittgenstein heeft geschreven. Hij promoveerde er veel later (eind jaren twintig) op in Cambridge bij Russell en Moore. In de tussentijd had hij bedacht dat hij klaar was met de filosofie en wilde hij onderwijzer worden, wat ook gebeurde. Hij was twee jaar onderwijzer in een dorp bij Wenen, waar hij zich verre van gelukkig voelde. Hij ging naar andere scholen, maar bleef nooit lang. Intussen schreef hij een uitspraakwoordenboek voor gebruik op de lagere school. Zijn opvliegenderheid en zijn strenge wijze van disciplineren brachten hem telkens in conflict met ouders van leerlingen. In 1926 keerde hij terug naar Wenen. Hij werd neerslachtig door het mislukken als onderwijzer, werd tuinman en overwoog voor de derde keer of het klooster toch niet iets voor hem was. Hij vroeg een gesprek aan, maar kreeg te horen dat zijn motieven toch niet de juiste waren, en dat hij in het kloosterleven niet zou vinden wat hij verwachtte.

Gelukkig werd zijn aandacht afgeleid door het ontwerp en de bouw van een huis voor een van zijn zusters. Het huis bleek zo'n architectonisch succes, dat G.H. von Wright vond dat het huis dezelfde 'statische schoonheid' had als de *Tractatus*. Door dit succes was hij weer wat optimistisch en hij kreeg contact met de Weense Kring, filosofen, verbonden aan de Universiteit aldaar. Hij maakte wel kennis, maar weigerde er deel van uit te maken. Zijn hernieuwde belangstelling voor de filosofie bracht hem echter tot de conclusie dat de *Tractatus* toch niet alle filosofische problemen had opgelost. Zo bracht deze constatering hem tot een hernieuwde activiteit in de filosofie. Hij besloot terug te keren naar Cambridge, en voltooide zijn academische betrokkenheid met het behalen van de PhD graad. Hij kreeg een Fellowship aangeboden, en was filosofisch productief. Na die periode van vijf jaar, besloot hij naar Rusland te emigreren en ging Russisch leren. Hij was een groot bewonderaar van Tolstoj en Dostojewski en had altijd al een groot respect voor het immense land. Hij bracht een bezoek in 1935 aan Rusland, maar ging er toch niet wonen. Hij verbleef een jaar in zijn hut in Noorwegen om daarna weer terug te keren naar Cambridge. In 1939 volgde hij Moore op als leerstoelhouder filosofie in Cambridge. Voordat hij echter aan de slag kon, brak de Tweede Wereldoorlog uit. Tot 1944 werkte hij als loopjongen, eerst in Guy's Hospital en daarna in de Royal Victoria Infirmary in Newcastle upon Tyne. Hij had intussen de Britse nationaliteit en hoefde niet geïnterneerd te worden. Hij was als hoogleraar actief in de jaren 1945-1947. Hij had een hekel aan de gesprekken aan de hoogleraartafel, en zonderde zich liever af. Hij vertrok uit Cambridge eind 1947 en vestigde zich in Ierland in een hut en later in een hotel. Hier voltooide hij het hoofdwerk van zijn latere fase, de *Philosophische Untersuchungen*. In 1949 ontdekte hij kanker bij zichzelf. Tot aan zijn dood verbleef hij bij vrienden in Oxford en Cambridge. Hij bleef echter zo goed en zo kwaad als het ging aantekeningen maken van zijn filosofische gedachten.

Hoewel er vele biografieën over hem zijn geschreven, vormen ze stuk voor stuk wat subjectieve schilderijen van zijn persoon. Allesomvattend kan wel gezegd worden dat het een wat dominante man was, intens levend, met sterke voorkeuren en afkeren, rusteloos, en gecompliceerd. Hij kon je doordringend aankijken en had een felle, weinig flexibele inslag. Hij maakte indruk op mensen door zijn krachtdadigheid en de opvallende gebaren wanneer hij praatte. Zijn college was gekenmerkt doordat hij zijn gedachten hardop liet horen. Hij was bekend geworden door de *Tractatus*, maar in die colleges verwierp hij ook weer veel van zijn belangrijkste stellingen van dat boek. Hij besprak dan zijn intussen nieuwe ideeën. Daardoor kregen de studenten de indruk getuige te zijn van een belangrijke ontwikkeling. Soms kon hij alleen zeggen: 'Ik ben dom, vandaag!' Soms kon hij heftig reageren op suggesties van studenten waar hij het niet mee eens was. Hij was eigenlijk een zwerver, een nomade, die nooit ergens lang kon verblijven, altijd op zoek naar een volgende locatie, om vervolgens weer snel zijn hielen te lichten. Samen met vrienden kon hij het wel een tijd volhouden, maar als hij alleen was, en dat kwam heel vaak voor, dan vermocht hij niet het rusteloze van zich af te werpen. Vele beroepen heeft hij gehad, maar geen, inclusief het hoogleraarschap, kon hem enige voldoening brengen. Hij had een fragmentarisch bestaan, en het is waarschijnlijk dat hij weinig echte geluismomenten in zijn leven heeft gehad. Hij kon een goede vriend zijn, en was gul en aardig. Jegens anderen daarentegen kon hij hard en afwijzend zijn. Hij had soms de houding van een zekere arrogantie, onverdraagzaamheid en grofheid. Hij was zelfs actief teneinde vele van zijn studenten af te houden van een academische loopbaan, - om onbekende redenen. Hij was een autodidact die geen gewone school en academische opleiding genoten had. Het was iets van hapsnapwerk, maar door zijn geniale aard kon hij veel sneller dan anderen, zich deskundigheid op velerlei gebied eigen maken. Zijn jeugd was ideaal qua materiële en intellectuele mogelijkheden. Des te meer moeten de emotionele hindernissen die hij in zijn jeugd heeft moeten doorstaan, en de loop der dingen als vormgevende ontwikkelingsfactoren niet worden onderschat.

Dit brengt tot een hypothese over de persoonlijkheid van deze bijzondere figuur, één van, zo niet de grootste denker(s) van de twintigste eeuw. Was hij communicatief meer getalenteerd geweest, dan had hij in ieder geval het aureool van de grootste denker verworven, - begiftigd met prijzen en blijken van eer voor en respect jegens zijn persoon door de maatschappij. Nu wachtte hem slechts een vrijwel stille dood. Want juist voor alle soorten sociale aandacht, eer en huldeblijken was hij volstrekt de man er niet naar. Een kracht die hem maakte tot voorbeeld van (onafhankelijk van conventies denkende) mensen.

Geraadpleegde literatuur:

A.C. Grayling, *Wittgenstein*, Rotterdam: Lemniscaat, 2004, 5^e druk.

Bert Keizer, *Ludwig Wittgenstein*, Nijmegen: Sun, 2004.

Brian McGuinness, *Wittgenstein, A Life*, Berkeley/Los Angeles/London: The University of California Press, 1988

Ray Monk, *Ludwig Wittgenstein, The Duty of Genius*, London, Jonathan Cape, 1990.

J.J.A. Mooij, *Het Europa van de filosofen*, Kampen: Uitgeverij Klement, 2006, p. 74 e.v., in het bijzonder p. 86.